

ПОНЯТТЯ ДОКАЗІВ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Розглянуто поняття доказів в адміністративному судочинстві України на підставі аналізу законодавчого визначення, ознак та порівняння терміну доказів в інших видах судочинства.

Ключові слова: поняття доказів в адміністративному судочинстві України, ознаки доказів, фактичні дані, засоби доказування, встановлений порядок одержання та дослідження доказів.

Рассмотрено понятия доказательств в административном судопроизводстве Украины на основании анализа законодательного определения, признаков и сравнения срока доказательств в других видах судопроизводства.

Ключевые слова: понятие доказательств в административном судопроизводстве Украины, признаки доказательств, фактические данные, средства доказывания, установленный порядок получения и исследования доказательств.

This article discusses the concept of evidence in the administrative court of Ukraine on the basis of analysis of the legislative definition, characteristics and comparison of the term evidence in other types of proceedings.

Key words: concept of evidence in the administrative court of Ukraine, signs of evidence, means of proof, the established order of receipt and investigation of evidence.

Поняття – це складна логічна й гносеологічна категорія. Питання про сутність поняття є надто складним. Немає поки єдиної думки серед філософів, психологів та логіків стосовно того, що саме являє собою поняття.

Поняття доказів відноситься до числа фундаментальних категорій. Адже від правильного розуміння цього поняття залежить і напрям пошуку доказів, і вміння їх використовувати в процесі встановлення істини¹.

Правильне визначення поняття доказів має принципове значення для вирішення багатьох процесуальних питань. Воно допомагає практичним працівникам правильно орієнтуватися в питанні про те, які фактичні дані і об'єкти матеріального світу і за яких умов можуть мати значення доказів у справі, цілеспрямовано здійснювати їх пошук, виявлення, своєчасно проводити фіксацію та вилучення².

На перший погляд проблеми визначення доказів в адміністративному судочинстві України не повинно бути, оскільки законодавець легалізував цю дефініцію. Так, згідно ст. 69 Кодексу адміністративного судочинства України (надалі – КАС України), доказами в адміністративному судочинстві є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових речових доказів, висновків експертів³.

Незважаючи на те, що в законі закріплене поняття судових доказів, учені-процесуалісти по-різному тлумачать питання про сутність судових доказів, що залишається предметом суперечки в літературі⁴.

Досліджуючи проблему категорії доказів в адміністративному судочинстві, автор вважає, що необхідно приділити увагу тлумаченню даного терміну саме в науці адміністративного судочинства, оскільки існують різні підходи до його визначення.

Так, на думку однієї групи вчених, а саме А.Т. Комзюка, Н.О. Армаш, О.М. Бандурки, А.В. Басова, В.К. Матвійчика, І.О. Хар доказами в адміністративному судочинстві у конкретній адміністративній справі є будь-які фактичні дані (інформація), які добуваються або встановлюються судом під час розгляду справи за допомогою джерел і засобів доказів, про наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі та занесені до документів або технічних засобів, які фіксують адміністративний процес у конкретній справі, що мають значення для правильного вирішення справи і доведені в судовому засіданні як докази у цій справі⁵.

Інша група вчених: Р.О. Куйбіда, О.А. Банчук, І.Б. Куліушко, Р.І. Корнута, В.Л. Миринченко, О.М. Пасенок та В.Г. Перепелюк зазначають, що докази – це інформація про обставини у справі, яка одержана судом із визначених частиною першою статті 69 КАС України джерел – засобів доказування. На підставі цієї інформації суд встановлює наявність або відсутність: обставин, якими сторони (а так само інші особи, які беруть участь у справі) обґрунтовують свої вимоги та заперечення; інших обставин, що мають значення для вирішення справи⁶.

Е.Ф. Демський вважає, що доказами є не факти і обставини, а фактичні дані, на підставі яких суд, орган (посадова особа) чи уповноважений суб'єкт встановлюють наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі⁷.

Наведені позиції науковців є різними, що не дає можливості встановити найбільш ґрунтовне визначення всіх аспектів доказів в адміністративному судочинстві України. Тому для дослідження даної проблеми проаналізуємо ознаки доказів, оскільки як зазначає В.Ф.Асмус, поняття – це думка про предмет, що виділяє в ньому суттєві ознаки⁸.

Безпосередньо в науці адміністративного судочинства вченні-процесуалісти виділяють такі ознаки доказів.

Н.О. Армаш, О.М. Бандурка, А.В. Басов, В.К. Матвійчик, І.О. Хар зазначають, що нормативне визначення доказів має бути розкрито з огляду на його складові, під якими слід розуміти: 1) будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі; 2) інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи; 3) ці дані встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових і речових доказів, висновків експертів⁹.

На думку А.Т. Комзюк, В.М. Бевзенко та Р.С. Мельник, виходячи з поняття доказів та інших законодавчих положень, якими закріплені процесуальні особливості доказів, можемо зробити такі висновки про їх ознаки: 1) це будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність оспорюваних обставин; 2) докази як відомості про факти представляють собою відображення реальних фактів, є їх відтворенням, яке дозволяє судити про властивість цих фактів вже після того, як вони стали надбанням минулого; 3) докази, тобто будь-які фактичні дані (інформація), можуть бути представлені у різній формі; 4) докази отримуються у встановленій процесуальним законом (КАС України)

формі; 5) докази, які використовують для прийняття об'єктивного, повного та законного рішення по адміністративній справі, мають відповідати певним вимогам, тобто докази мають бути належними та допустимими (ст. 70 КАС України); б) жоден доказ, який містить інформацію про предмет доказування (обставини публічно-правового спору), не має для суду наперед встановленої сили (ч. 1 ст. 86 КАС України)¹⁰.

Неоднозначне тлумачення ознак доказів в адміністративному судочинстві зумовлює їх аналіз та виділення в інших видах судочинства.

Так, в господарському процесі, на думку М.К. Треушнікова, судові докази мають, по-перше, зміст, тобто інформацію про шукані факти (юридичні, доказові), що володіє властивістю відносності, по-друге, процесуальну форму, яка іменується в законі засобами доказування, і, по-третє, визначений процесуальний порядок одержання і дослідження доказової інформації і самих засобів доказування¹¹.

С.В. Васильєв, Л.М. Ніколенко вважають, що судові докази характеризуються такими ознаками: 1) судові докази – це відомості про факти; 2) судові докази – це відомості про факти, що підлягають встановленню для вирішення конкретної господарської справи; 3) судові докази – це відомості про факти, отримані з передбачених у законі засобів доказування; 4) судові доказування – це відомості про факти, отримані в законному порядку¹².

У доказах в цивільному процесі більшість науковців виділяють три ознаки, а саме вони характеризуються: змістом, що його складають фактичні дані про обставини справи, які необхідні для правильного вирішення процесуальною формою, в якій закладена така інформація – засоби доказування; встановленим процесуальним порядком одержання, дослідження та оцінки змісту й процесуальної форми (доказової інформації та засобів доказування)¹³.

В.І. Тертишніков пропонує виділяти такі ознаки доказів: а) не факти, не обставини, а фактичні дані, тобто відомості про факти; б) будь-які фактичні дані, тобто жодні докази не мають заздалегідь встановленої сили для суду; в) дані, одержані у процесуальній формі, тобто в зазначених у законі джерел і передбаченими у законі способами; г) такі фактичні дані, що вказують на наявність чи відсутність фактів підстави позову і фактів, що обґрунтовують заперечення проти позову, а також інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, тобто такі дані, що належать до цієї справи, до шуканого факту¹⁴.

У кримінальному процесі ученні-процесуалісти окремо ознаки доказів не визначають. Але проаналізувавши визначення, запропоноване В.М. Тертишник, С.В. Слинко, а саме доказами у кримінальній справі є будь-які, одержані у встановленому законом порядку, достовірні фактичні дані, які можуть служити засобами встановлення об'єктивної істини¹⁵, ми можемо виділити наступні ознаки доказів у кримінальному процесі: 1) фактичні дані; 2) одержані у встановленому законом порядку; 3) засіб для встановлення об'єктивної істини (процесуальною формою).

Наведені вище позиції вчених-процесуалістів та їх аналіз дають нам підстави виділити такі основні ознаки доказів в адміністративному судочинстві України:

1. Будь-які фактичні дані. Згідно ст. 69 КАС України, доказами в адміністративному судочинстві є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Необхідно зазначити, що фактичні дані є ні чим іншим, як відомостями про факт, тобто це інформація, за допомогою якої можна пізнати (з'ясувати) сам факт. Відомості про факт (інформація) подається до суду для аналізу адміністративним судом такої інформації про певні події, дії або стан (юридичні обставини) і цю функцію здійснюють суб'єкти, які беруть участь у розгляді справи. На підставі цієї інформації в суді складається враження про правовідносини, які стали передумовою звернення до суду. Інформація може мати правдоподібний і явно неправдивий характер¹⁶.

Таким чином, співвідношення факту і відомостей про факт розкривається у такий спосіб. Факт – це явище об'єктивної соціальної дійсності. Факти існують незалежно від того, чи знають про їх особи, що здійснюють судовий розгляд. Відомості про факт – це інформація, за допомогою якої ми можемо пізнати факт. Істинна інформація веде до того, що можливість пізнання факту стає дійсністю, помилкова інформація перешкоджає реалізації цього¹⁷.

Важливо відмітити, що в адміністративному судочинстві ряд науковців підтримують інформаційну концепцію тлумачення терміну фактичні дані.

2. Засоби (джерела) доказування. Засоби доказування є зовнішнім вираженням доказів. Відповідно до ст. 69 КАС України, засобами доказування (джерелами доказів) в адміністративному процесі можуть бути: 1) пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників (ст. 76 КАС України); 2) показання свідків (ст. 77 КАС України); 3) письмові докази (ст. 79 КАС України); 4) речові докази (ст. 80 КАС України); 5) висновки експертів (ст. 82 КАС України).

Доказом є власне зміст пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників (незалежно від того, допитані вони як свідки чи ні), показань свідків, письмових доказів, речових доказів, висновків експертів, тобто інформація про обставини, що містяться у них і має значення для вирішення справи¹⁸.

3. Визначений законом порядок встановлення та дослідження фактичних даних. Нормативне визначення доказів в адміністративному судочинстві не виділяє такої ознаки як додержання вимог процесуальної форми отримання, дослідження та оцінки засобів доказування. Лише ч. 2 ст. 69 КАС України, зазначає, що докази суду надають особи, які беруть участь у справі. Суд може запропонувати надати додаткові докази або витребувати додаткові докази за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, або з власної ініціативи. Але дана правова норма, не дивлячись на прогресивний підхід по відношенню до ст. 32 Господарсько процесуальний кодекс України (надалі – ГПК України)¹⁹ та ст. 57 Цивільний процесуальний кодекс України (надалі – ЦПК України)²⁰, які не містять у визначенні доказів такої ознаки, встановлює лише порядок подання, а не дослідження доказів.

Автор вважає, що до нормативного визначення доказів в адміністративному судочинстві необхідно внести зміни із зазначенням, що саме на підставі фактичних даних суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин.

Дане твердження ґрунтується на ст. 32 ГПК України, яка у нормативному визначенні доказів в господарському процесі запровадила таку ознаку доказів та статтях 70-72, 86 КАС України, які встановлюють визначений законом порядок одержання та дослідження доказів адміністративним судом (правила належності та допустимості доказів, обов'язок доказування, підстави для звільнення від доказування, оцінку судом доказів).

Важливо відмітити, що встановлений законом порядок встановлення наявності чи відсутності обставин як ознака доказів є предметом теоретичних досліджень та обґрунтувань.

Так, С.М. Стахівський процесуальну форму доказів у кримінальному судочинстві розглядає як сукупність правових вимог, які пред'являються до доказової інформації щодо її одержання з передбаченого законом процесуального джерела та в установленому законом порядку²¹.

В.І. Перепелюк вважає, що умовами надання фактичним даним статусу доказів є наступні: 1) вони повинні мати відношення до предмету доказування, тобто вони повинні стосуватись справи. 2) належні фактичні дані повинні бути одержані і закріплені в передбаченому законом порядку. Елементами цього порядку є: уповноважена на одержання доказу посадова особа (орган); незабороненість джерела; процесуальна форма одержання; спосіб закріплення і підтвердження; можливості перевірки достовірності фактичних даних²².

На думку, Л.М. Ніколенко, фактичні дані повинні набувати статус судових доказів таким чином: 1) докази, що додаються до позовної заяви або відзиву на позовну заяву – з моменту їх надання до справи особою, що бере участь у справі; 2) докази, вистребувані судом в осіб, у яких вони знаходяться, – з моменту їх надання суду; 3) речові докази – з моменту винесення ухвали суду щодо залучення речового доказу до справи; 4) докази, що надають особи, які беруть участь у справі, окремо від позовної заяви або відзиву на позовну заяву – з моменту винесення ухвали суду щодо задоволення клопотання особи, яка бере участь у справі, щодо залучення доказу до матеріалів справи; 5) висновок експерта – з моменту його надання суду експертом або експертною установою, якій суд доручив проведення експертизи; 6) свідчення свідків (згідно з проектом ГПК) – з моменту їх оголошення в залі судового засідання особою, яку суд викликав як свідка за клопотанням особи, що бере участь у справі²³.

Отже, доказами в адміністративному судочинстві України є – відомості (інформація) про факт, на підставі якої адміністративний суд у визначеному законом порядку (отримання, дослідження та оцінки) встановлює наявність чи відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, які одержують на підставі засобів (джерел) доказування (пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових речових доказів, висновків експертів).

1. *Стахівський С.М.* Теорія і практика кримінально-процесуального доказування / Національна академія внутрішніх справ. – К., 2005. – С. 118. 2. *Ляш А.О., Стахівський С.М.* Докази і доказування у кримінальному судочинстві: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини «Україна» / Ю.М. Грошевий (ред.). – К.: Ун-т «Україна», 2006. – С. 16. 3. *Кодекс адміністративного судочинства України* від 06.07.2005 року. Із змінами, внесеними згідно із Законом № 808-VI від 25.12.2008 (станом на 24.04.2009 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, 37. – С. 446. 4. *Ніколенко Л.М.* Доказування в господарському судочинстві: Навчальний посібник. – Одеса: Фенікс; Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – С.110. 5. *Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар* / Н.О. Армаш, О.М. Бандурка, А.В. Басов [та ін.]; за заг. ред. А.Т. Комзюка. – К.: Прецедент; Істина. – С. 280; *Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України*. В 2-х т. Т. 1 (вид. 2-е, змін. та доп.) / за заг. ред.

В.К. Матвійчука. – К.: Алерта, КНТ, 2008. – С. 493, 494. **6.** *Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Р. О. Куйбіди (видання друге, доповнене).* – К.: Юстиніан, 2009. – С. 336. **7.** *Демський, Е.Ф.* Адміністративно-процесуальне право України: навч. посіб. – К.: Хрінком Інтер, 2008. – Бібліограф. – С.147. **8.** *Асмус В.Р.* Логіка. – М.: Госполитиздат, 1947. – С. 396. **9.** *Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар / за заг. ред. А.Т. Комзюка.* – К.: Прецедент; Істина. – С. 275–276; *Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України.* В 2-х т. Т. 1 (вид. 2-е, змін. Та доп.) За заг. ред. В.К. Матвійчука. – К.: Алерта, КНТ, 2008. – С. 489. **10.** *Комзюк А.Т., Бевзенко В.М., Мельник Р.С.* Адміністративний процес України: Навч. посіб. – К.: Прецедент, 2007. – С. 278, 280. **11.** *Треушищов М.К.* Судебные доказательства. – М., 1997. – С. 85, 86. **12.** *Васильєв С. В., Ніколенко Л.М.* Доказування та докази у господарському процесі України. – Х.: Еспада, 2004. – С. 114. **13.** *Цивільний процес: Навч. посібник.* / А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Н.Л. Бондаренко. – За ред. Ю.В. Білоусова. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – С. 96.; *Штефан О.О.* Цивільне процесуальне право України: навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 120. **14.** *Цивільно-процесуальний кодекс: науково-практичний коментар.* – Х.: Інформаційно-правовий центр «Ксилон», 2006. – С. 72. **15.** *Тертищник В.М., Слинко С.В.* Теорія доказательств – Х, 1998р. – С. 11. **16.** *Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України.* В 2-х т. Т. 1 (вид. 2-е, змін. Та доп.) За заг. ред. В.К. Матвійчука. – К.: Алерта, КНТ, 2008. – С. 276. **17.** *Васильєв С. В., Ніколенко Л.М.* Доказування та докази у господарському процесі України. – Х.: Еспада, 2004. – С. 112,113. **18.** *Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар / за заг. ред. А.Т. Комзюка.* – К.: Прецедент; Істина. – С. 277. **19.** *Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р.* // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 6. – С. 56. **20.** *Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року (станом на 25.04.2009 р.)* // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, 42. – С. 492. **21.** *Стахівський С.М.* Теорія і практика кримінально-процесуального доказування / Національна академія внутрішніх справ. – К., 2005. – С.128. **22.** *Перепелюк В.І.* Адміністративний процес. Загальна частина: Навч. посібник. – 2-ге видання, змінене і доповнене. – К.: Центр навч. літ., 2004. – С. 215. **23.** *Ніколенко Л.М.* Доказування в господарському судочинстві: Навчальний посібник. – Одеса: Фенікс; Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – С. 134.